

БОЙОВИЙ ХОРТИНГ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

*МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ*

**COMBAT HORTING AND ACTIVITIES
OF UKRAINIAN LAW ENFORCEMENT
AUTHORITIES**

ІРПІНЬ – 2022

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА МИТНОЇ СПРАВИ
КАФЕДРА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

***МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***
**БОЙОВИЙ ХОРТИНГ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ**

**03–04 січня 2022 року
м. Ірпінь**

*Рекомендовано до друку Науково-методичною колегією
Національної федерації бойового хортингу України
(протокол від 08.01.2022 № 11).*

Організаційний комітет конференції

Голова оргкомітету:

Чмелюк В. В. – кандидат юридичних наук, професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, полковник податкової міліції, учасник бойових дій.

Голова науково-методичної ради оргкомітету конференції:

Єрмоєнко Е. А. – професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, кандидат педагогічних наук, президент Національної федерації бойового хортингу України, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, Заслужений тренер України, майстер спорту України міжнародного класу, майор десантно-штурмових військ ЗС України, учасник бойових дій.

Заступники голови оргкомітету:

Гришук В. Л. – кандидат юридичних наук, начальник кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, підполковник податкової міліції, учасник бойових дій;

Бухтіяров О. А. – кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, учасник бойових дій.

Члени оргкомітету:

Параниця С. П. – кандидат юридичних наук, професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету, учасник бойових дій;

Антоненко С. А. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету;

Бадьора С. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету;

Гарбовський Л. А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної діяльності Державного податкового університету.

Є80 Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. – Ірпінь, 2022. – 1738 с.

Збірник містить наукові роботи учасників конференції, дослідження з педагогіки, психології, філософії, історії, теорії і методики викладання бойового хортингу, проведені відповідно до угоди про співпрацю між Національною федерацією бойового хортингу України та Державним податковим університетом. Матеріали представляють узагальнені результати досліджень у напрямі теоретичних та практичних аспектів удосконалення професійних компетентностей фахівців бойового хортингу у системі правоохоронних органів України.

Матеріали подаються мовою оригіналу. За достовірність фактів, статистичних та інших даних, точність формулювань і висновки несуть відповідальність автори матеріалів.

ВІД ПРАДАВНИХ МИСТЕЦТВ САМООБОРОНИ ДО СУЧАСНОГО БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

ЄРЬОМЕНКО Едуард Анатолійович

Державний податковий університет

***Анотація.** У даній науковій статті визначено витоки, історичне підґрунтя та філософські передумови виникнення бойового хортингу в Україні, основні аспекти філософії національного професійно-прикладного виду спорту України бойового хортингу, обґрунтовано чинники виховання особистості спортсменів бойового хортингу, здібностей та спортивних досягнень. На основі філософських засад надано особливості цінностей особистості, що виховуються у процесі занять. Стан духовної культури і моралі суспільства, як у світі, так і в Україні, також впливає на процес виховання спортсменів, результати їхньої фізичної і психологічної підготовки. Виховання учнів у системі бойового хортингу на історичних традиціях українського народу здійснюється в контексті громадянської і загальнолюдської культури, охоплює весь тренувальний та навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави. Історично-філософські орієнтири передбачають залучення спортсменів бойового хортингу до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються у години дозвілля, тобто у позакласний та позааудиторний час. Метою основних традиційних орієнтирів виховання в бойовому хортингу є створення цілісної моделі виховної системи на основі історичних традицій та національних українських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у закладах освіти України. Визначено витоки, історичне підґрунтя та філософські передумови виникнення бойового хортингу в Україні, національне українське підґрунтя бойового хортингу як засобу виховання особистості у процесі системних тренувальних занять спортсменів усіх вікових груп у спортивних секціях і гуртках закладів освіти.*

***Ключові слова:** витоки бойового хортингу, філософські передумови, бойовий хортинг, національний вид спорту, історія становлення бойового хортингу, бойові традиції українського народу.*

Актуальність наукового дослідження. З історії відомо, що фізичне виховання людини існувало вже в первинному суспільстві у формі організованих ігор та розваг, в основі яких лежала трудова діяльність. Ще в епоху Київської Русі дітей із семи років навчали стрільбі з лука, володінню списом і арканом, їзді верхи, а з 12 років – справжнім військовим хитроцям, тобто мистецтву бою [1–11; 19–32]. Традиції фізичної культури та психофізичного загартовування передавалися від покоління до покоління.

Від предків (антів, скіфів, русів), які були високі на зріст і надзвичайно сильні, свій ентогенез вели козаки. Запорозькі козаки продовжували традиції своїх пращурів-богатирів і розвивали в собі богатырську силу і дух. У січових і козацьких школах на одному рівні з освітніми дисциплінами вивчалися різноманітні фізичні вправи, формувалися вміння володіти шаблею, списом, стріляти з рушниці, плавати, керувати човном, переховуватися від ворога під водою.

Минали часи, відбувалися події та уходили в історію кращі приклади людського буття. Але залишалися традиції, які від попередніх поколінь дійшли до нас.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у нашій країні на основі величезних економічних, соціальних і культурних перетворень фізична культура, спорт, виховання стали важливим фактором всебічного розвитку особистості. Право української молоді, всіх громадян на

систематичні заняття фізичною культурою і спортом законодавчо закріплено Конституцією України та іншими державними законодавчими актами [12].

Бойовий хортинг як продукт певних історичних умов розвитку суспільства становить сукупність історично виниклих результатів духовної діяльності людей. Величезний шлях пройшло бойове мистецтво українців від найпростіших фізичних вправ, сутичок та ігор до сучасного національного професійно-прикладного виду спорту України бойового хортингу, який розвивається в усіх областях України. Але для сталого розвитку бойового хортингу безсумнівно були як історичні, так і ментальні духовні передумови, філософські шляхи розуміння бойової культури нації.

Передумови виникнення та філософське підґрунтя бойового хортингу. Бойові мистецтва в українського народу були раніше, існують понині і, безсумнівно, будуть з успіхом розвиватися у майбутньому. Це мистецтво ведення сутички, уміння захищатися від нападників є генетично закладеним у нашій крові як частина національної культури, що органічно переплітається з іншими її елементами: музикою, піснями, танцями, іграми, працею, обрядами, традиціями, звичаями, легендами і переказами.

На прикладах наукових досліджень щодо феномену войовничих угруповань наші сучасники довели, що змагальна традиція на протязі багатьох століть була невід'ємною частиною української чоловічої культури і включала в себе як кулачну сутичку без зброї, так і паличний та ножовий бій. Культура бійцівських протистоянь дожила до кінця другого тисячоліття і стала згасати лише в 50-і роки.

Кожна культура містить в собі знання і традиції попередніх поколінь. Ми не проти того, щоб людина вивчала і розвивала культуру інших народів, але перш ніж вивчити іноземну мову, слід навчитися говорити і писати на своїй рідній, а це означає, що необхідно знати бойові звичаї і традиції українців. Українська бойова культура, перевірена у реальних боях з ворогом, в області взаємодії з далекосхідної традицією бойових мистецтв демонструє ті ж тенденції, що і культура Заходу в цілому, з поправкою на деякі особливості соціально-політичної історії України.

Прадавні бойові мистецтва українців. Система фізичного і духовного виховання, бойове мистецтво українського народу формувалося під впливом його кліматичних, економічних та геополітичних умов. Визначальним є генотип нації. Генетична схильність народу визначає його місце в історії, його внесок у розвиток людства. Той народ, який забуває про це, швидко сходиться з історичної арени.

Високий рівень підготовки українських воїнів забезпечувався тим, що ще з дитячих років молодь отримувала необхідну підготовку в єдиноборствах під час бойових ігор та ігрищ. Кулачні рукопашні сутички і кийові збройні бої становили для української молоді потіху, розвагу та засіб підготовки.

При згадці про особливості чоловічої бойової культури прадавньої України перше, що привертає увагу, це, звичайно ж, витоки бойового хортингу як виду єдиноборства [13–18]. Проведення рукопашної сутички за професійно-прикладними методиками бойового хортингу – це бій, який ведеться на максимально коротких дистанціях, в поодиночку або колективно, зі зброєю або частіше без неї, з максимальним прикладанням усіх сил для нейтралізації або знищення противника.

Тут важливо зазначити, що ратна майстерність є тільки невеликою частиною навичок і умінь, якими повинен був володіти чоловік. У період розквіту рабовласницького суспільства (близько IV ст. до н. е.) воїни, як правило, відрізнялися всебічним розвитком, як фізичним, так і духовним.

У пошуках витоків українського національного професійно-прикладного виду спорту України бойового хортинг загляємо у глибину століть. Наскільки глибокі наші традиції? Ким були наші пращури? Відомо, що в дохристиянські часи нашу землю населяли войовничі сармати і скіфи. Такими їх описували античні історики. Сарматів і нині вважають одними з найвправніших воїнів в історії людства, які існували на планеті. Можна сміливо припустити, що традиції бойового виховання нашого народу тягнуться ще від сарматів і скіфів. Цікавим є

той факт, що навіть на багатьох географічних картах вже XVI–XVII століть територію України позначали назвою «SARMATIA».

Невід'ємною складовою бойових мистецтв у ті часи були різноманітні ігри та змагання. Вони виникли і довели своє практичне значення ще в той період, коли вся діяльність людини визначалася забезпеченням безпосередніх умов існування. Вже відтоді ігри були первісними і головними складовими військово-фізичного виховання. До їх складу входили ігри з метанням, бігом, ігри на рівновагу, перетягування, традиційні єдиноборства, а також вправи, змагання, випробування з різною холодною зброєю.

Причому це не був якийсь набір спонтанних рухів, присмачений місцевими традиціями, а чітко розроблена і відшліфована часом та досвідом видатних ватажків система військово-фізичної підготовки. А праукраїнська змагально-ігрова традиція постійно її підтримувала і вдосконалювала.

Лицарська доба періоду Київської Русі. У Київській Русі фізичне виховання розвивалося й ґрунтувалося на основі багатотисячолітніх народних традицій. Найбільшого поширення набули народні ігри, кулачні сутички та боротьба [33–47]. Оскільки нашим пращурам доводилося багато воювати, то й ігри мали відповідне забарвлення. Вони забезпечували давньоруському населенню відновлення фізичних і моральних сил, активний відпочинок, належний стан здоров'я та фізичної підготовки.

Бойовий та розважальний традиційний звичай проведення кулачних рукопашних сутичок в Київській Русі з'явився імовірно в IX столітті і розвивався у формі групових сутичок – «стіночних» боїв «лава на лаву» і «зачіплянок–звалищ», які, як правило, могли завершуватися травмами різного ступеня тяжкості. По суті, це були масові побоїща з використанням палиць, кийків, кистеней, свинцевих заначок і ножів. Тільки у 1726 році Катерина I в своєму Указі спробувала пом'якшити українські войовничі звичаї проведення рукопашних сутичок, кулачних боїв, зажадавши припинити каліцтва і не бити лежачих.

Двоборчі рукопашні сутички, парні протиборства між чоловіками, що проводилися в Київській Русі, отримували різні назви: «лицарські бої», «охотницькі бої», «рукопашні сутички» «боротьба навхрест» тощо. Для них були характерні певні ознаки ведення сутичок, високі відкриті стійки, відсутність ухилів, уходів і піднурень; удари ногами за домовленістю або проводились, або не проводились, натомість використовувалися підсічки та звалювання опонента на землю. Одним з головних достоїнств бійця вважалося вміння тримати удари і терпіти біль.

У «лицарських і охотницьких боях» переважно використовувалися удари кулаками, на які одягали рукавиці, обшиті металевими бляхами, а у «рукопашних сутичках» були дозволені прийоми боротьби, що ставило участь у рукопашній сутичці вищим рівнем виявлення лицарської відваги. Переможці у рукопашних сутичках становилися лідерами чоловічих воєнізованих громад.

Вирішальним фактором у рукопашній сутичці була фізична сила і природна «бойова злість», бо якщо учасник сутички був слабшим за суперника, то його все-рівно і неодмінно жорстоко били до повного визнання його поразки усіма присутніми воїнами.

У давнину широко проводилися рукопашні сутички, кулачний бій – потіха, яка представляє собою відверту рукопашну бійку на кулаках, існувала в Україні починаючи з глибокої давнини до початку XX століття.

Крім розваги, кулачний бій був своєрідною школою війни, що розвиває у вільнолюбного народу бойові навички, необхідні для захисту Батьківщини, своєї території. Для позначення змагань крім поширених назв «рукопашна сутичка», «кулачний бій» використовувалися такі як: «кулачки», «бойовище», «навулачки», «кулачна бійка», пізніше були визнані назви «рукопашний бій» та «боротьба».

Рукопашні сутички, кулачні бої відомі в Київській Русі з давніх-давен. Можливо, що спочатку вони проводилися як частина особливих ритуалів на честь бога Перуна, Архангела Михаїла, якого вважали покровителем воїнів. Після хрещення Русі рукопашні сутички, в яких

церква бачила відгомони язичницьких обрядів, виявилися «поза законом», але серед войовничого народу менш популярними вони від цього не стали.

Чудовою школою бойової підготовки було змагальне проведення в колі людей українських рукопашних сутичок. Рукопашні сутички були настільки популярними, що донині в Україні існує ця власна військова змагально-ігрова традиція. Слов'яни, козаки були відомі всій Європі як доблесні воїни. Так, як війни в Київській Русі були частим явищем, кожному чоловікові слід було володіти ратними навичками.

Починаючи з самого раннього віку діти за допомогою різноманітних ігор, таких як «володар гори», «на крижаній гірці» і «купа мала», боротьби і метання поступово привчалися до того, що потрібно вміти постояти за свою землю, сім'ю і самих себе. Коли діти ставали дорослими, ігри переростали в справжні змагально-підготовчі двобої, саме й відомі нам як чоловічі «рукопашні сутички».

Перші згадки про такі рукопашні сутички були зроблені Літописцем Нестором в 1048 році:

«Себо не погански ли живемъ... нравы всяческими льстими, превабляеми отъ Бога, трубами и скоморохи, и гусльми, и русальи; видимъ бо игрища уточена, и людей много множество, яко упихати другъ друга позоры деюще отбеса замышленого дела.»

Кулачні рукопашні сутички часто проходили в Києві на Батиевій Горі, з якої видніється Києво-Печерська Лавра. Важко стверджувати, ніби українська рукопашна сутичка могла мати глибоку філософську розробку. Здається, що спроба шукати в ній ознаки концептуального розуму є не що інше, як тиск стереотипу якоїсь іншої змагальної культури. Українська рукопашна сутичка хороша по-своєму.

Бажання ж розкривати її за допомогою чужорідної схеми не принесе нічого, крім розчарування. Однак, це не означає, що бойова кулачна справа, що існувала в прадавній Київській Русі «не дотягує» до серйозної соціальної програми, здатної, наприклад, бути предметом української національної бойової культури. І, хоча боротьбі в цьому відношенні пощастило більше, у нас є незаперечні докази того, що використання рукопашних сутичок могло бути стратегічним прийомом вирішення початку назрілого збройного конфлікту з потенційним ворогом.

«Сседоша с коней новгородци, и ступишася на кулачьци, и бысть брань крепка, и нача одоляти Мстиславъ» (Радзивилловская летопись за 1096 годом).

Наприкінці XI століття чернігівські та новгородські дружинники були відмінними кулачними бійцями, усі досконало володіли прийомами рукопашної сутички. Ця цитата з літопису оповідає про битву князів Олега і Мстислава, що відбулася «в Заранку, в пят после четверга Федоровой недели», новгородці, спішившись і перейшовши в рукопаш «на кулачки», розігнали дружину князя Олега Святославовича.

Як і два століття тому, побиття без застосування зброї дозволяло уникнути кровопролиття, але разом з тим і змушувало противника відмовитися від подальшого опору. У результаті історичних досліджень з'ясувалося, що існували керівники та вчителі бойових мистецтв – справжні історичні обличчя, а їхні школи рукопашної сутички сходять до епохи Ярослава Мудрого в Київській Русі. Сьогодні вже складно сказати, що це були за школи.

Достовірно відомо лише те, що чернігівці та новгородці майстерно били ногами («А ииний дурень зайшов з носка, його по вуху обплів»), билися на мостах і галявинах, а, завдаючи ударів руками, активно використовували передпліччя – «удар в півруки».

Достовірно відомо, що рукопашна сутичка в Київській Русі практикувалася в трьох формах. Це були бої «сам на сам» (один на один), бої «стінка на стінку» – «лава на лаву» і бої зчіпні – «зцеплялка-звалище». Ймовірно, найдавнішим видом масових рукопашних сутичок слід вважати «бійки на свято». Існує багато назв цієї забави, в основному локального характеру: зчіпний бій, звалище врозтіч, звалища бій, голіручна (рукопашна) сутичка. Ще одна назва, яка дожила до кінця XX століття в дитячій грі, – «купа мала».

Порівняльний аналіз цього виду кулачної рукопашної сутички дозволяє виділити ще один популярний його різновид, а саме сутичка «лава на лаву» через те, що вона представляла

собою протидію двох угруповань бійців, які билися без дотримання ладу, врозтіч. Завданням цього виду сутички було спонукати до втечі всю лаву противника.

Диким здається прадавня українська рукопашна сутичка, але не менш дикі, як би їх не золотила сучасна культура і цивілізація, і англійський та американський бокс, французька боротьба, іспанські бої людей з биками тощо. Якщо сучасна культура і цивілізація з усім цим уживається, якщо вони з крові, страждань і смертей людей можуть влаштовувати для себе розвагу, видовище – це не культура, і це не цивілізація.

Рукопашна сутичка є самостійним культурним явищем прадавньої України, яке існувало в Київській Русі. Вона користується календарною обрядовістю, як звичай священної дії, але поза цією обрядовістю рукопашні сутички приймають прикладне, і незалежне від календаря, значення. Відомо, що козаки, ще до повноцінного формування державності, в якості гаяння вільного часу билися на кулаках, перебуваючи за особистим бажанням на службі в армії.

Рукопашна сутичка – невід'ємна частина народної бойової культури України, як і будь-яка інша. Українська рукопашна сутичка (рукопаш) є відображенням української традиційної культури і умов побуту українського народу, бойового звичаю чоловіків. «*Повість временних літ*» розповідає історію Яна Усмошвец (Кожум'яки), який убив перед сутичкою з печенігами голими руками бика, а після цього переміг і печеніга.

Таким чином, раніше, завдяки відсутності більш-менш докладних наукових дослідницьких робіт про українські рукопашні сутички та кулачні бої, до них несправедливо встановилося неправильне ставлення як до явища, нібито створеного винятковою некультурністю і невіглаством українського села [48–62]. Рукопашні сутички, кулачні бої в Київській Русі не були безглуздою жорстокістю або варварським обрядом, як їх нерідко представляють непрофесійні «знавці» українських традицій.

Рукопашні сутички влаштовувалися не лише в селі. Хоча і рідше, до сих пір ще зустрічаються і в містах, і тут в цих сутичках бере участь вже зовсім інше населення, міське. Рукопашна сутичка (рукопаш) – сама старовинна українська забава, популярна, наприклад, під час Масляної.

Сьогодні, вже на початку XXI століття бойове мистецтво наших предків відродилося в нових видах єдиноборств, серед яких особливо слід відзначити «бойовий хортинг». Але зникнення історії української рукопашної сутички – це позбавлення української культури, її захисної оболонки, безпеки її кордонів. Бойовий хортинг як мистецтво ведення рукопашної і збройної сутички з противником – це оболонка, що підтримує єдине ціле бойової культури України.

З історії відомо, що саме з цієї причини розвивалися такі форми військово-прикладного мистецтва, за допомогою яких тестувався психічний стан людини. У таких ситуаціях порушувалися численні емоції, до яких необхідно було практикувати неупередженість чи використовувати для підвищення психофізіологічної активності стосовно умов ведення бою.

Так, наприклад, зовні потрібно було вміти демонструвати лють, запеклість, шаленість, а внутрішньо – зберігати повний спокій. Київська Русь провела дві третини часу свого існування у війнах, що дозволило накопичити величезний досвід бойового мистецтва. Богатирство в Київській Русі, доблесть, мужність і хоробрість воїнів, їх жертвність заради перемоги ґрунтувалася на укладі життя і у вихованні лицарів. У Київській Русі не боялися смерті і з народження готувалися до неї. До смерті готувалися, як до іншого неземного життя і загинути за Батьківщину і за «другі своя» вважалося великою честю.

Застосування бойового транспорту різко скоротило терміни між походами, змінювало терміни бойової підготовки і різко підвищило військові якості українських воїнів – вони могли кілька днів воювати, захищатися і переслідувати ворога, ніколи не втомлювалися і завжди перемагали, причому іноді у значній меншості і часто практично без втрат.

Цікаво, що в наш час деякі ентузіасти бойових мистецтв намагаються відродити і український кулачний бій, навіть проводять сутички, в тому числі і «лава на лаву». Очевидно, що століттями кулачний бій вірно допомагав загартуванню наших предків. З раннього віку хлопчики осягали мистецтво боротьби від старших, а також обмінювалися досвідом зі своїми

товаришами. Хлопчики, які добре володіли мистецтвом боротьби, користувалися повагою не тільки у однолітків, а й у старших. Чудовою школою бойової підготовки була українська рукопашна сутичка, з її ефективними прийомами самооборони. Хлопці навчалися боротьбі, брали участь у чоловічій грі будь-якого віку – кулачних боях. Рукопашні сутички дітей передували бійкам дорослих.

Для рукопашних сутичок була характерна наочна наступність поколінь: дід – батько – син. Діди своїм маленьким онукам розповідали про минулі мужні походи, передавали мистецтво виживання та ведення рукопашних сутичок своїми найефективнішими сімейними способами, які передалися у сім'ю ще від прадіда. Через традиційні святкові рукопашні змагальні сутички (боротьба, рукопаш, кулачні бої) хлопці розвивали не тільки фізичні якості, вони привчалися до високої самодисципліни, відповідальності, що також відмічено в українських народних прислів'ях: «Взявся за гуж не кажи, що не дуж», «Боєць за бійця до переможного кінця», «Воюю за дитину, і за всю родину».

Молодь навчалася підкорятися старшому – «Отаманське слово закон», дізнавалася про значення ієрархії у команді «Отаманом правда міцна», вчилася розуміти силу колективу – «Гуртом міста беруть», «Один журиться, а селом воює», «Один в полі не воїн». Окрім цього молоді хлопці вчилися бути сміливими, брали приклад з найвправніших старших воїнів: «Сміливим Бог дає», «Батько міцніше каменю», «Справа майстра боїться», «За одного битого двох небитих дають».

Рукопашні кулачні сутички виховували і моральність, бої називали «полюбовно», «по любові», «любока», в яких брали участь за своїм бажанням, «з вільної волі». Правила і домовленість суворо регламентували відносини під час протистояння. Наприклад: правило «Не мати серця» забороняло виходити на сутичку занадто злим, із ненавистю, запеклим або через особисту помсту. «Не мати серця» означає, що серце (душевний стан учасника сутички) має знаходитися у рівновазі, щоб воно не розпалилося гнівними почуттями: злобою, жорстокістю, ненавистю.

На це були спрямовані правила: «Лежачого не бити», «Не мати закладок», «Зі спину не заходити» тощо. Заборонялися небезпечні прийоми, «каліки удари» і способи ведення сутички, які призводили до навмисного травмування суперника. Рукопашні сутички, боротьба були істотною і необхідною частиною чоловічого виховання та загартування. Це виховання відбувалося явно, відкрито, на очах у всіх, що приводило підготовку до успіху – «У бою не вб'ють, і без нареченої не залишать». На сутички приходили подивитися святково вбрані всі жителі села, а дівчата виглядали і вибирали тут собі наречених. Існувало кілька видів сутичок.

Прадавнє українське бойове мистецтво отримало широку популярність лише в порівняно недавній час, хоча витoki його губляться в історії стародавньої Київської Русі. Дещо вдалося зберегти з базової техніки цього мистецтва, але, звичайно ж, сучасна форма значно відрізняється від давньоукраїнської. З розвитком загальної культури нашої нації відбувався і розвиток мистецтва ведення бою.

Навіть якщо звернути увагу лише на деякі факти з бойового минулого України-Русі, то стає зрозуміло, наскільки було розвинене українське бойове мистецтво. Відомо, що русичі ходили брати Константинополь дружиною в 800 чоловік і розбили супротивника, перемогли ворога, який перевершував їх в декілька разів.

Таким чином, бойовий хортинг – явище загальнолюдське і належить усім епохам. Ще у стародавньому Києві, столиці Київської Русі виник звичай періодично збирати жителів різних міст-держав на свята, веселощі та ігри, що включали сутички з боротьби і кулачні сутички. Сильні чоловіки того часу таким чином демонстрували переваги чемпіонів і досконалість людського організму в усіх областях, в яких вона може бути виявлена.

Під час свят, веселощів та ігор вручали нагороди переможцям та прославляли ті міста і поселення прадавньої України, які вони представляли. Суперництво в ході змагальних протистоянь служило єднанню громади в суспільному житті. Українська бойова культура, слов'янська культура володіла досконалою системою бойових мистецтв і військової підготовки, про які, як не дивно, ми знаємо значно менше, ніж про загальнокультурні

мистецтва, літературу, художню творчість, народну архітектуру, гончарництво (виготовлення керамічних виробів з гончарної глини), пісні та музику. Тому дослідження даного пласта вітчизняної бойової культури є досить актуальним, адже в українського народу завжди існувало прагнення до фізичної сили, духовної досконалості. Українські селяни і селянки відрізнялися великою фізичною силою. Шаною та повагою односельчан користувалися сильні, відважні люди, адже пухким і слабким селянам ніколи не доводилося розраховувати на повагу «сільського світу».

Весь уклад життя, світогляд українського народу, бойові звичаї і традиції створили систему фізичного виховання, оптимальну для нашого антропогенного типу і кліматичних умов. Всі без винятку сільські українські діти брали участь в іграх, які давали хорошу фізичну підготовку, розвивали мислення.

Характерна особливість прадавніх українських бойових стилів: швидкий темп ведення рукопашної сутички, відсутність чітких стійок, переважання ударів над захопленнями (причому удари, в тому числі і ногами, робляться з проносом, без фіксації) і висока маневрена стійка. Улюбленою молодечею забавою була боротьба, яку у методиці бойового хортингу сьогодні називають «борцівською сутичкою». Українська народна боротьба жорстка, атлетична. Для неї характерні, в основному, коротка дистанція, жорсткі косі зривання захватів, підсічки, підніжки, захвати ніг, кидки через груди, різні утримання [63–77]. Розрізнялися два види сутичок, коли протистояння починалося боротьбою за захоплення (як в сучасному бойовому хортингу) і кожен борець прагнув взяти своє захоплення, і, коли борці ще перед сутичкою брали встановлений правилами захват, найпоширеніший з яких – одночасний захват суперниками за пояс, «боротьба навхрест».

Час сутички не регламентувався – боролися до перемоги. Перемогою вважалися, як правило, кидки супротивника і проведення утримання, що позбавляє його можливості чинити опір. За домовленістю могло бути інше визначення перемоги.

Широчінь українських лісів і лугів, здоровий спосіб життя, багатогодинне щоденне перебування на свіжому повітрі, пов'язане з селянською працею, традиційне прагнення до високоморального способу життя, все це протягом століть викувало серед українців людей особливого міцного гарту. Людина з богатырською силою здавна користувалася в Київській Русі особливою повагою.

Не було, здається, такого села чи містечка, в якому з покоління в покоління не передавалися б легенди про місцевого силача, який колись творив чудеса богатырства, виділявся серед усіх надзвичайною силою.

Зважаючи на це, легко припустити, що в стародавній та середньовічній Україні-Русі серед бійців, які досконало володіли ефективними прийомами ведення рукопашної сутички, були люди виняткової сили і спритності. Залишається лише шкодувати, що з об'єктивних причин не могли дійти до нас докладні описи їх атлетичних подвигів. Та й чи були ці описи? Велика кількість сильних людей в Київській Русі не дозволяла піднятися в очах сучасних їм історіографів до розряду чуда, про яке варто було б залишати епістолярні документи. Скільки таких усних переказів зберігалося в народі, скажімо, про відважних кулачних бійців, які регулярно брали участь у рукопашних сутичках село на село, курінь на курінь тощо. Цікаво, що підготовка таких бійців вважалася вельми важливою, особливо на випадок військових дій, і це на нашій землі ще від часів Святослава Хороброго (X століття). Правило, яке увійшло до Кормчої Книги (звід церковних законів), карало відлученням від церкви кожного, хто буде помічений в рукопашних сутичках і такого роду забавах. Але церковні закони не могли задушити любов і прагнення народу до фізичних випробувань, кулачного бою, військово-козацьких ігор та інших бойових управлень.

Також дійшли до нас історії про подвиги давньоруських дружин Київської Русі, що ґрунтувалися на добре розроблених системах підготовки професійних бійців і ополчення. Ми бачимо, що ритуальні, обрядові дійства, починаючи з IV століття, поступово переростають в елементи чоловічого бойового виховання, а також турнірні тренування перед бойовими діями. Подекуди ритуальні битви на українських землях збереглися до XIX століття. При розгляді і

дослідженні становлення традиційного бойового мистецтва українців простежується його нерозривний зв'язок з розвитком загальної культури суспільства. Вивчення періоду становлення і розвитку української бойової традиції, починаючи з перших згадок про Київську Русь (VI століття) до сучасного стану бойового хортингу, дозволяють показати неповторність і цінність для української культури бойової традиції українського народу.

Отже, підіб'ємо підсумок. Український бойовий звичай проведення рукопашних сутичок у ті часи, як елемент традиційної культури, був складовою наступних відносин: людина у вірі та вічне небо – всі свята землеробського культу, в яких сутичка і боротьба символізувала чоловічий, запліднюючий початок, разом з бойовим танцем був магчним обрядом українських воїнів; людина і земля – обрядове кулачне вирішення територіальних суперечок; людина і людина – народження, сватання та весілля, родинні стосунки, зберігання традицій, процес передачі знань наступним поколінням, поховання (тризна) тощо. Таким чином, українська національна бойова традиція проводити рукопашні сутички вперше згадана в літописі в 993 році. У первіснообщинному ладі людині дуже часто доводилося вступати в різні єдиноборства. У таких рукопашних сутичках формувалися тактичні прийоми і певні навички. Випадково знайдені прийоми, придумані хитрощі ставали надбанням людей. Саме таким чином створювалися зачатки народних видів боротьби та навички ведення військових протистоянь та бойових дій.

Долі багатьох народів вирішувалися в численних війнах. А результат головних вирішальних боїв часто залежав від мистецтва воїнів вести єдиноборство [78–94]. Прадавня українська людина шукала і знаходила такі способи єдиноборства, які забезпечували б їй перемогу над небезпечним нападником з мінімальним ризиком і найменшою витратою сил. Так, поряд з трудовими навичками, прадавніми українцями викарбовувалися і бойові прийоми ведення рукопашної сутички, які передавалися з покоління в покоління.

Про розвиток бойового мистецтва ведення рукопашної сутички в стародавній Київській Русі відомо небагато. Причина тому – відсутність древніх літературних джерел, присвячених цій темі. До останнього часу вважалося, що вперше про бойове мистецтво слов'ян-українців згадується у «Слові о полку Ігоревім».

Звичайно ж, не одне з настільки древніх бойових мистецтв Київської Русі не збереглося до наших днів. Скоріше збереглася генетична пам'ять українського народу про особливості техніки бойових мистецтв, про ряд простих прийомів, досить обмежених у всіх сенсах цього слова, що базуються на фізичних даних людини, простіше кажучи, спочатку це були махання руками чи ногами в надії потрапити нападнику хоч куди-небудь, а згодом ці навички вдосконалилися до рівня небезпечного бойового мистецтва.

Щоб переконатися в тому, що в Київській Русі були всі передумови виникнення свого національного традиційного бойового мистецтва, варто тільки згадати її історію. Вікові міжусобні війни, постійні війни з печенігами, кочівниками-половцями, греками, турками, болгарами, німцями, литовцями велися постійно. Логічно припустити, що в таких умовах може, і здатне розвинутися та вдосконалитися ефективно традиційне бойове мистецтво українців, здатне скласти переможну конкуренцію будь-якому іншому. Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що в Київській Русі була своя унікальна система підготовки воїнів-лицарів, які проходили іспит не в коридорах закордонних монастирів, а на полі бою, як і належно бійцеві-захиснику своєї землі [95–99]. Однак, українська традиційна свідомість у ті часи не відносила уміння вести рукопашну сутичку до сфери мистецтва. Але історики праві в тому, що в українців були майстерні воїни – такі воїни, які були професіоналами свого бойового мистецтва.

Професійна рукопашна сутичка – це вже не гра. І з церковною релігією вона була поєднана максимум не більше, ніж кулачна бійка. Швидше, навпаки, професійні рукопашні сутички вважалися гріхом, але гріхом вимушеним через необхідність боротися за своє життя, за свободу, за свою землю, за віру, за рід тощо.

Акцент на пошук воїнського шляху через рукопашну сутичку, особливо через її професійний напрям, ставився не тільки в Київській Русі, а ще й значно пізніше у козацьку добу, що закарбовано у бойових звичаях козаків Запорозької Січі.

Висновки. Таким чином, витоки, історичне підґрунтя та філософські передумови виникнення бойового хортингу в Україні, національне українське підґрунтя бойового хортингу як засобу виховання особистості у процесі системних тренувальних занять спортсменів усіх вікових груп полягають в основі тренувальної програми і входить у традиційний навчально-виховний процес в бойовому хортингу, а техніка і тактика самозахисту є важливою частиною системи бойового хортингу. Принципи бойового хортингу набагато більше, ніж просто безладна колекція корисних прийомів. Кожен з прийомів самозахисту може бути вибраний і проаналізований з методичної точки зору. Знаючи, розуміючи і застосовуючи ці принципи, спортсмен зможе реагувати з правильними відповідними діями на інцидент, в якому він опинився, і діяти більш доцільно в реальних ситуаціях.

Тренуючись, знаючи витоки, історичне підґрунтя та філософські передумови виникнення бойового хортингу в Україні, національне українське підґрунтя бойового хортингу як засобу виховання особистості у процесі системних тренувальних занять спортсменів усіх вікових груп, згідно з цими звичаєвими принципами, практикуючись у діях проти варіацій атак і навчаючись критично оцінювати небезпеку та вибирати вирішення проблем, спортсмен бойового хортингу, безсумнівно, підготує себе до того, щоб діяти більш ефективно в ситуаціях реальної насильницької конфронтації, володіти навичками ведення сутички, і головне бути готовим і морально, і фізично до захисту України.

Перспективи подальших досліджень полягають у подальшому вивченні витоків, історичного підґрунтя та філософських передумов виникнення бойового хортингу в Україні, а також у розробці програм з бойового хортингу виховного спрямування з метою поліпшення навчально-методичного забезпечення тренувального і виховного процесу для школярів 1–4, 5–9, 10–11 класів, а також студентів закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко С. А. Підготовка професійних захисників України у системі бойового хортингу / С. А. Антоненко, Е. А. Єрмоєнко, В. Л. Гришук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 52–62.
2. Бабурнич С. А. Професіограма спортивного судді з бойового хортингу / С. А. Бабурнич, Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – С. 343–353.
3. Бадьора С. М. Методи психічної саморегуляції співробітників правоохоронних органів у системі бойового хортингу / С. М. Бадьора, Е. А. Єрмоєнко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 334–346.
4. Біла В. Р. Військово-патріотичне виховання школярів і студентів у процесі занять бойовим хортингом / В. Р. Біла, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 242–254.
5. Бобік С. П. Формування професійно-психологічних здібностей співробітників правоохоронних органів у процесі занять бойовим хортингом / С. П. Бобік, Е. А. Єрмоєнко, С. П. Параниця // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 23–38.
6. Боднарчук О. Г. Бойовий хортинг для підготовки співробітників правоохоронних органів / О. Г. Боднарчук, Е. А. Єрмоєнко, В. Р. Біла // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 226–242.
7. Боднарчук В. В. Бойовий хортинг як засіб формування професійно-прикладних якостей курсантів і працівників силових структур / В. В. Боднарчук, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 188–200.

8. Брухно Ю. С. Бойовий хортинг як засіб формування фізичної культури студентів і курсантів / Ю. С. Брухно, Е. А. Єрьоменко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 200–214.
9. Буток О. В. Бойовий хортинг і здоров'я людини / О. В. Буток, Е. А. Єрьоменко, В. Е. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 564–575.
10. Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг як система підготовки українського професійного воїна-патріота / О. А. Бухтіяров, Е. А. Єрьоменко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 126–139.
11. Вехтєв В. В. Бойовий хортинг у військовому мистецтві / В. В. Вехтєв, Е. А. Єрьоменко, А. В. Тішин // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 827–840.
12. Вишницький І. О. Застосування прийомів боротьби у різних видах єдиноборств / І. О. Вишницький, Е. А. Єрьоменко // Збірник наукових статей. – Дніпро : ДДІФКіС, 1996. – С. 57–72.
13. Ганчева В. І. Бойовий хортинг: методика застосування дихальних вправ у процесі занять / В. І. Ганчева, Е. А. Єрьоменко, Г. А. Коломєць // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 667–682.
14. Гарбовський Л. А. Бойовий хортинг і методика викладання у закладах вищої освіти / Л. А. Гарбовський, Е. А. Єрьоменко, В. Л. Грищук // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 липня 2020 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Університет ДФС України [та ін.]. – Ірпінь, 2020. – Ч. 2. – С. 155–173.
15. Гречана Л. О. Спортивно-оздоровчі заняття з бойового хортингу для юних школярів: навч.-метод. посіб. / Л. О. Гречана // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – 178 с.
16. Діхтяренко, З., & Єрьоменко, Е. (2022). Військово-патріотичне виховання учнівської та студентської молоді, курсантів у спортивному гуртку «Бойовий хортинг» в умовах воєнного стану. Проблеми освіти, (2(97)), 239-265. <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-97.2022.14>.
17. Єрьоменко В. Е. Медичні фактори здоров'я учнів спортивної секції бойового хортингу / В. Е. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 518–531.
18. Єрьоменко Е. А. Арсенал техніки хортингу / Е. А. Єрьоменко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 62–81.
19. Єрьоменко Е. А. Бойовий хортинг у методиці виховання фізичної культури й основ здоров'я та визначення працездатності спортсменів учнівського і студентського віку / Е. А. Єрьоменко, М. М. Дорошенко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. – Випуск 4 (134) 21. – С. 45–54.
20. Єрьоменко Е. А. Військово-патріотичне спрямування занять з бойового хортингу для школярів у позаурочний час / Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 398–412.
21. Єрьоменко Е. А. Військово-патріотичне та громадянське виховання учнів шкільного гуртка бойового хортингу / Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 281–303.
22. Єрьоменко Е. А. Вплив школи та сім'ї на ефективність військово-патріотичного виховання учнів гуртка бойового хортингу / Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 486–500.
23. Єрьоменко Е. А. Гедоністична та змагальна функції бойового хортингу інвалідів / Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 532–550.
24. Єрьоменко Е. А. Головні елементи здорового стилю життя спортсмена у системі бойового хортингу / Е. А. Єрьоменко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 205–223.

25. Єрмоєнко Е. А. Застосування оздоровчих технологій у процесі тренувальних занять з бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 61–77.
26. Єрмоєнко Е. А. Застосування прямого удару рукою у двобої хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 155–174.
27. Єрмоєнко Е. А. Збірник програм навчально-тренувальної роботи з бойового хортингу : навч. програма / Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – 183 с.
28. Єрмоєнко Е. А. Здоровий спосіб життя школярів та тренувальний режим у секції бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 380–397.
29. Єрмоєнко Е. А. Інформаційна довідка щодо служби у Збройних Силах України для спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 98–114.
30. Єрмоєнко Е. А. Комплексне використання потенціалу бойового хортингу для забезпечення національної безпеки України в умовах зовнішньої агресії / Е. А. Єрмоєнко // Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі : зб. тез IV наук.-практ. інтернет-конфер., 25–31 травня 2020 р., м. Ірпінь – м. Хмельницький / Мін-во фінансів України, Ун-т ДФС України [та ін.]. – Хмельницький : Науково-дослідний центр митної справи, 2020. – С. 18–23.
31. Єрмоєнко Е. А. Методи застосування захватів суперника у сутичці бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 413–430.
32. Єрмоєнко Е. А. Методика національно-патріотичного виховання хортингістів / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 207–228.
33. Єрмоєнко Е. А. Методика розвитку витривалості у спортсменів хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 20–33.
34. Єрмоєнко Е. А. Методика розвитку спритності у спортсменів хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 34–46.
35. Єрмоєнко Е. А. Методика розвитку швидкості у спортсменів хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 4–19.
36. Єрмоєнко Е. А. Методичні основи викладання хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 188–206.
37. Єрмоєнко Е. А. Ознаки основних вольових дій у системі бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 263–280.
38. Єрмоєнко Е. А. Організаційні форми військово-патріотичного виховання учнів гуртка бойового хортингу в процесі позакласної роботи / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 448–465.
39. Єрмоєнко Е. А. Основи здорового способу життя спортсменів хортингу шкільного та студентського віку / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 139–154.
40. Єрмоєнко Е. А. Основи патріотичної гідності вихованців шкільного гуртка бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 325–344.
41. Єрмоєнко Е. А. Основи формування особистісних якостей спортсменів засобами бойового хортингу // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. – Ірпінь, 2022. – С. 43–60.
42. Єрмоєнко Е. А. Основні захватні елементи руками у двобої між спортсменами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 466–485.
43. Єрмоєнко Е. А. Основні типи шкільних уроків з тематики військово-патріотичного виховання учнів гуртка бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 224–242.

44. Єрмоєнко Е. А. Особиста культура спортсмена як основа успіхів у бойовому хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 78–97.
45. Єрмоєнко Е. А. Переваги та обдарованість інструктора з бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 166–185.
46. Єрмоєнко Е. А. Позитивний вплив виховних методик бойового хортингу на розвиток юного спортсмена / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 7–25.
47. Єрмоєнко Е. А. Поняття базової техніки хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 47–61.
48. Єрмоєнко Е. А. Початкова військова підготовка в теорії і практиці бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 28–42.
49. Єрмоєнко Е. А. Принципи здорової життєдіяльності юних спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 115–131.
50. Єрмоєнко Е. А. Прищеплення і розвиток моральних почуттів у спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 501–517.
51. Єрмоєнко Е. А. Різновиди самостраховок для безпечного падіння у процесі вивчення прийомів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 431–447.
52. Єрмоєнко Е. А. Різновиди техніки захватних дій в системі підготовки спортсмена бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 243–262.
53. Єрмоєнко Е. А. Розподіл фізичного навантаження вихованців шкільного гуртка бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 345–361.
54. Єрмоєнко Е. А. Спеціальні педагогічні особливості військово-патріотичної роботи у спортивному колективі бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 186–204.
55. Єрмоєнко Е. А. Сутнісні характеристики військово-патріотичного виховання учнів спортивного гуртка бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 362–379.
56. Єрмоєнко Е. А. Техніка бічного удару рукою в системі хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 175–187.
57. Єрмоєнко Е. А. Умови перебування у військовому резерві спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 132–146.
58. Єрмоєнко Е. А. Успішна особистість спортсмена в системі бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Інструментарій виховання в сучасних закладах освіти: реалізація творчих і соціально значущих програм, проєктів : зб. матер. наук.-практ. конф. [ред. кол. Т. Є. Федорченко, Безрук К. О., Ївченко О.В.]. Київ, 2022. С. 51–55.
59. Єрмоєнко Е. А. Усунення шкідливих звичок та гігієнічні заходи здорового стилю життя спортивної секції бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 304–324.
60. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – бойова культура України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 264–279.

61. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
62. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – традиційний бойовий звичай українського народу / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 280–292.
63. Єрмоєнко Е. А. Хортинг як засіб формування готовності до захисту України / Е. А. Єрмоєнко // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 246–263.
64. Ільницький І. Р. Засоби оздоровчих тренувань з бойового хортингу для дітей: метод. посіб. / І. Р. Ільницький // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – 189 с.
65. Карасевич С. А. Врахування фізичної підготовленості школярів на заняттях з бойового хортингу / С. А. Карасевич, М. М. Дорошенко, Е. А. Єрмоєнко // Програма для проведення оздоровчих занять з бойового хортингу для школярів ; Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – С. 4–12.
66. Карасевич С. А. Програма для проведення оздоровчих занять з бойового хортингу для школярів : метод. посіб. / С. А. Карасевич, М. М. Дорошенко, Е. А. Єрмоєнко // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – 221 с.
67. Організація та формування спеціальних професійних якостей працівників правоохоронних органів : монографія / В. Л. Гришук, В. В. Чмелюк, Є. А. Єрмоєнко [та ін.] ; за заг. ред. В. Л. Гришука. – Ірпінь : УДФСУ, 2022. – 150 с.
68. Петрович Ж. В. Хортинг – школа сили і честі юного українця : метод. посіб. / Ж. В. Петрович, Е. А. Єрмоєнко ; Мін-во освіти і науки України, Мін-во молоді та спорту України, Нац. академія педагогічних наук України, Ін-т проблем виховання. – К. : Паливода А. В., 2016. – 544 с.
69. Полторацький С. С. Методика військово-патріотичного виховання хортингістів / С. С. Полторацький, Е. А. Єрмоєнко, В. В. Вехтев // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 229–245.
70. Роханський В. М. Методи вдосконалення спортсменами хортингу ударної техніки руками / В. М. Роханський, Е. А. Єрмоєнко, С. А. Карасевич // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 125–138.
71. Самоха Д. М. Сімейне виховання спортсмена бойового хортингу дитячо-юнацького віку / Д. М. Самоха, Е. А. Єрмоєнко, Л. О. Гречана // Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р., м. Ірпінь / Мін-во фінансів України, Державний податковий університет [та ін.]. Ірпінь, 2022. – С. 147–165.
72. Самоха І. М. Оптимізація спеціальної фізичної підготовленості спортсмена бойового хортингу : метод. посіб. / І. М. Самоха // Мін-во освіти і науки України. – Київ: ГС «НФБХУ», 2022. – 483 с.
73. Самоха І. М. Система фізичної підготовки спортсменів бойового хортингу / І. М. Самоха // Оптимізація спеціальної фізичної підготовленості спортсмена бойового хортингу / Мін-во освіти і науки України. – Київ: ГС «НФБХУ», 2022. – С. 12–17.
74. Сокол Є. М. Вивчення стійок спортсменами хортингу / Є. М. Сокол, Е. А. Єрмоєнко, О. М. Гречаний // Педагогіка хортингу. – К. : Паливода А. В., 2012. – С. 82–93.
75. Федорчук С. Я. Діагностика фізичних даних у дітей, які займаються бойовим хортингом / С. Я. Федорчук // Основи роботи дитячого гуртка з бойового хортингу для школярів / Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – С. 7–15.
76. Федорчук С. Я. Основи роботи дитячого гуртка з бойового хортингу для школярів : метод. посіб. / С. Я. Федорчук // Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – 186 с.
77. Федорчук С. Я. Спортивно-підготовчий ефект фізичних вправ у процесі занять бойовим хортингом / С. Я. Федорчук // Основи роботи дитячого гуртка з бойового хортингу для школярів / Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – С. 34–85.
78. Федорчук С. Я. Теоретичні та практичні програмні завдання для дітей / С. Я. Федорчук // Основи роботи дитячого гуртка з бойового хортингу для школярів / Мін-во освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти. – Київ : ГС «НФБХУ», 2022. – С. 23–30.
79. Kostiantyn Kukushkin, Eduard Yeromenko, Zoia Dikhtiarenko, Larisa Grechana. The perspectives of Combat Horting in the military patriotic education of a successful personality: pupils, students and cadets (experimental work) / Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. Monograph. Scientific editors: Tadeusz Pokusa and Tetyana Nestorenko. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 525–532.
80. Savchenko, A. (2017). Combat horting – educational practice for young people / A. Savchenko, E. Yeromenko // Теорія і методика хортингу. – 2017. – Вип. 8. – С. 88–95.

Yeromenko Eduard

State Tax University, Irpin, Ukraine

From ancient self-defense arts to modern combat horting

Abstract. *This scientific article identifies the origins, historical background and philosophical background of combat horting in Ukraine, the main aspects of the philosophy of the national professional-applied sport of Ukraine combat horting, substantiates the factors of education of combat horting athletes, abilities and sporting achievements. On the basis of philosophical bases features of the values of the person brought up in the course of employment are given. The state of spiritual culture and morals of society, both in the world and in Ukraine, also affects the process of education of athletes, the results of their physical and psychological training. Education of students in the system of combat horting on the historical traditions of the Ukrainian people is carried out in the context of civic and universal culture, covers the entire training and educational process, is based on freedom of choice and combines the interests of the individual, society and state. Historical and philosophical guidelines provide for the involvement of combat horting athletes in various forms of creative and socially useful activities, in particular: cognitive, health, labor, artistic and aesthetic, sports, advocacy, games, cultural, recreational, environmental, organized during leisure time. extracurricular and extracurricular time. The purpose of the main traditional guidelines of education in combat horting is to create a holistic model of the educational system based on historical traditions and national Ukrainian values as a guide for designing models of educational systems in educational institutions of Ukraine. The origins, historical basis and philosophical preconditions of the emergence of combat horting in Ukraine, the national Ukrainian basis of combat horting as a means of educating the individual in the process of systematic training of athletes of all ages in sports sections and clubs of educational institutions.*

Key words: *origins of combat horting, philosophical preconditions, combat horting, national sport, history of formation of combat horting, fighting traditions of the Ukrainian people.*